

श्रीमद्रामायणम् - परिचयः

- लौकिकवाङ्मये आर्षकाव्येषु श्रीमद्रामायणम् आदिकाव्यम् अस्ति ।
- अस्य प्रणेता महर्षिः वाल्मीकिः आदिकविः अस्ति ।

रामायणस्य प्रेरणार्थकः श्लोकः

मा निषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः ।
यत् क्रौञ्चमिथुनादेकमवधीः काममोहितम् ।।

श्रीमद्रामायणस्य विशेषाः अंशाः

- 'रामस्य अयनम्' अथवा ‘रामायाः अयनम्' इति रामायणम् ।
- राम-रावणयुद्धम् अस्मिन् वर्णितमिति कारणेन 'वीररसप्रधानकाव्यमिति' इदं प्रसिद्धं जातम् ।
- विप्रलम्भश्रृङ्गारस्य करुणरसस्य च अभिव्यक्तौ चरमोत्कर्षत्वं लक्ष्यते ।

- माधुर्यौजःप्रसादगुणसमन्वितत्वेन, रचनाशैल्याः प्राञ्जलतया, भावानां मनोहारिण्या विवृत्या, सर्वेषां रसानां यथास्थानम् उपन्यासात्, भारतीयसंस्कृतेः विशदं विवरणात् प्रशस्यते संस्तूयते चेदं काव्यं विदग्धैः ।

- आदिमं लौकिककाव्यम् । अतः आदिकाव्यम् ।

- परवर्ति-अनार्षकाव्यानाम् इदम् उपजीव्यकाव्यम् अस्ति ।

- इदं सप्तकाण्डेषु विभक्तम् ।

- 650 सर्गाः सन्ति ।

- अस्मिन् 24,000 श्लोकाः विद्यन्ते इति 'चतुर्विंशतिसाहस्री संहिता' नाम्ना अपि प्रसिद्धम् ।

- श्रीरामचरितम् इतिहासप्रसिद्धमिति, त्रेतायुगे सम्भूतमिति भारतीयानां प्रगाढविश्वासः ।

- आदर्शपिता, आदर्शपुत्रः, आदर्शराजा, आदर्शपतिः, इत्यादिरूपेण श्रीरामः धर्मविग्रहवान् इति, तस्य चरितं आदर्शचरितमिव वर्णयामास कविः ।

- महाकाव्येऽस्मिन् दर्शन-स्मृति-धर्म-राजनीति-समाज-आयुर्वेद-धनुर्वेद-ज्योतिषादीनि शास्त्राणि बहुधा प्रतिपादितानि कविना ।

काण्डानि

- बालकाण्डम्, 77 सर्गाः
- अयोधायाकाण्डम् - 119 सर्गाः
- अरण्यकाण्डम् - 75 सर्गाः
- किष्किन्धाकाण्डम् - 67 सर्गाः
- सुन्दरकाण्डम् - 68 सर्गाः
- युद्धकाण्डम् - 128 सर्गाः
- उत्तरकाण्डम् - 111 सर्गाः

उपजीव्यकाव्यानि

रूपकाणि	
प्रतिमानाटकम्	भासः
अभिषेकनाटकम्	भासः
यज्ञफलनाटकम्	भासः
कुन्दमाला	दिङ्नागः
आश्चर्यचूडामणिः	शक्तिभद्रः
महावीरचरितम्	भवभूतिः
उत्तररामचरितम्	भवभूतिः
अनर्घराघवम्	मुरारिः
बालरामायणम्	राजशेखरः
प्रसन्नराघवम्	जयदेवः
उन्मत्तराघवम्	विरूपाक्षः
आनन्दराघवम्	रामचूडामणिदीक्षितः
अद्भुतदर्पणम्	महादेवः

महाकाव्यानि	
रघुवंशम्	कालिदासः
सेतुबन्धः	प्रवरसेनः
जानकीहरणम्	कुमारदासः
रावणवधः	भट्टिः
रामचरितमहाकाव्यम्	अभिनन्दः
रामायणमञ्जरी	क्षेमेन्द्रः
रघुनाथचरितकाव्यम्	वामनभट्टबाणः

चम्पूकाव्यानि	
रामायणचम्पूः	भोजराजः
उत्तरचम्पूः	वेङ्कटाध्वरिः
अमोघराघवचम्पूः	दिवाकरः
काकुत्स्थविजयः	वत्सराजः
रामचन्द्रचम्पूः	रामचन्द्रकविः
रामकथासुधोदयः	श्रीशैलश्रीनिवासः
रामाभ्युदयः	श्रीव्यासराजः

श्रीमद्रामायणस्य लोकप्रियता

काव्यशास्त्रजगति उत्तमकाव्यं रामायणमिति श्लाघ्यते बुधजनैर्यथा-

काव्यस्यात्मा स एवार्थस्तथा चादिकवेः पुरा ।
क्रौञ्चद्वन्द्ववियोगोत्थः शोकः श्लोकत्वमागतः ।।

Contd……

रामायणस्य लोकप्रियता न केवलं विदुषां विभूषणम् अपि तु समस्त-सामान्य-सर्वजनानां प्रियम् आपद्यते । दिङ्मात्रेण केचन अत्र समुदाह्रियन्ते-

यावत् स्थास्यन्ति गिरयः सरितश्च महीतले ।
तावद् रामायणकथा लोकेषु प्रचरिष्यति ।।
कूजन्तं राम रामेति मधुरं मधुराक्षरम् ।
आरुह्य कविताशाखां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ।।

वाल्मीकिगिरिसम्भूता रामाम्भोनिधि-सङ्गता ।
श्रीमद्रामायणी गङ्गा पुनाति भुवनत्रयम् ।।

सद्दूषणापि निर्दोषा सखरापि सुकोमला ।
नमस्तस्मै कृता येन रम्या रामायणी कथा ।।

END